

Η Στάση των Πολιτών απέναντι στο Πολιτικό Σύστημα
Συμπεράσματα από την Ανάλυση των Εκλογικών Ερευνών 1985-2009

Ιωάννης Ανδρεάδης
Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Εισαγωγή

Στόχος της εργασίας είναι η μελέτη της εξέλιξης της στάσης των πολιτών απέναντι σε πολιτικούς θεσμούς όπως είναι τα πολιτικά κόμματα και οι ηγεσίες των κομμάτων και η σχέση αυτής της στάσης με το βαθμό ικανοποίησης από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα. Η μέτρηση της στάσης απέναντι στον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας είναι πολύ σημαντική, γιατί οι πολίτες που δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι έχουν αυξημένη πιθανότητα να επιλέξουν στάσεις και συμπεριφορές που μπορεί να βλάψουν τη δημοκρατία. Κατά συνέπεια είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε ποιοι είναι οι παράγοντες που καθορίζουν αυτήν την στάση, και να περιορίσουμε τις συνθήκες που συνδράμουν στην μείωση της ικανοποίησης των πολιτών.

Οι Karp, Banducci και Bowler¹ μελετώντας την ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζουν ότι αυτή συνδέεται στενά με την αξιολόγηση των πολιτικών θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Επίσης υποστηρίζουν ότι οι οικονομικές δυσκολίες μίας χώρας μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση της ικανοποίησης των πολιτών από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία. Για να αξιολογήσουν και να μοντελοποιήσουν την επίδραση της οικονομίας στην ικανοποίηση με τη δημοκρατία χρησιμοποιούν ένα δείκτη δυστυχίας – φτώχειας (misery index) που συνδυάζει μετρήσεις πληθωρισμού και ανεργίας. Χρησιμοποιώντας αυτό το δείκτη καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία είναι χαμηλότερη στις φτωχότερες χώρες.

---

¹ Karp, J. A., S. A. Banducci, and S. Bowler. (2003), To know it is to love it? *Comparative Political Studies* 36 (3) σελ. 271.

Οι Anderson και Guillory² αναλύοντας δεδομένα από χώρες της δυτικής Ευρώπης, υποστηρίζουν ότι η ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία είναι διαφορετική μεταξύ νικητών και ηττημένων των εκλογών. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: α) οι ψηφοφόροι του κόμματος που νίκησε στις εκλογές, προσπαθώντας να υποστηρίξουν το κόμμα τους που βρίσκεται στην κυβέρνηση, αναμένεται να αξιολογήσουν με μεγαλύτερη αισιοδοξία και με περισσότερη επιείκεια πιθανά αρνητικά στοιχεία που αφορούν στην οικονομική κατάσταση της χώρας και β) οι νικητές των εκλογών έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να δουν να εφαρμόζεται μία πολιτική που θα προστατεύει τα συμφέροντά τους. Οι Linde και Ekman³ επιβεβαιώνουν τη διαφορά μεταξύ νικητών και ηττημένων των εκλογών και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Στις επόμενες ενότητες παρουσιάζονται αποτελέσματα που επιβεβαιώνουν τις παραπάνω υποθέσεις και στην Ελλάδα στη χρονική περίοδο 1985-2009. Επιπλέον στην παρούσα εργασία διατυπώνεται η υπόθεση ότι η ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία σχετίζεται και με τη στάση που έχει ο κάθε πολίτης απέναντι στο κόμμα που κυβερνά. Η δομή των ενοτήτων που ακολουθούν έχει ως εξής: Πρώτα παρουσιάζεται η διαχρονική (1985-2009) εξέλιξη της στάσης των πολιτών απέναντι στα κόμματα και μετά ακολουθεί ενότητα που αφορά στη στάση των πολιτών απέναντι στους ηγέτες των κομμάτων. Η συνέχεια είναι αφιερωμένη στην ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία και η εργασία ολοκληρώνεται με συμπεράσματα που αφορούν στην σημερινή κρίση του πολιτικού συστήματος και στην αναγκαιότητα σχηματισμού κυβερνήσεων συνεργασίας που να εκφράζουν ή τουλάχιστον να είναι αποδεκτά από όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος του εκλογικού σώματος.

Στάση απέναντι στα κόμματα

Ερωτήσεις αξιολόγησης των πολιτικών κομμάτων εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην Εθνική Εκλογική Έρευνα των ΗΠΑ του 1964⁴ και είναι γνωστές στη σχετική βιβλιογραφία ως (feeling thermometer) δηλαδή ως θερμόμετρο στάσης απέναντι στα

---

² Anderson, C. J., and C. A. Guillory. (1997), Political institutions and satisfaction with democracy: A cross-national analysis of consensus and majoritarian systems. *The American Political Science Review* 91 (1) σελ. 66-81.

³ Linde, J., and J. Ekman. (2003), Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics. *European Journal of Political Research* 42 (3): 391-408.

⁴ Για την εξέλιξη της στάσης των πολιτών των ΗΠΑ απέναντι σε Φιλελεύθερους και Συντηρητικούς από το 1964 μέχρι το 2008 βλ. http://www.electionstudies.org/nesguide/toptable/tab3_2.htm (15/5/2012)

πολιτικά κόμματα. Ο όρος θερμόμετρο χρησιμοποιήθηκε γιατί η διατύπωση της ερώτησης χρησιμοποιούσε μία κλίμακα από 0 μέχρι 100 βαθμούς, όπου το 0 αντιστοιχεί σε πολύ αρνητική άποψη (very cold or unfavorable feeling), το 100 σε πολύ θετική άποψη (very warm or favorable feeling), ενώ το 50 σε ουδέτερη στάση (no feeling at all). Οι ερωτήσεις αυτού του τύπου ενσωματώθηκαν στη συνέχεια και σε πολλές εθνικές εκλογικές έρευνες ευρωπαϊκών χωρών, όπου συνηθίζεται να ζητείται η στάση των πολιτών απέναντι σε όλα τα σημαντικά πολιτικά κόμματα της εκάστοτε εκλογικής αναμέτρησης. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα στους ερευνητές να γνωρίζουν αν ο ερωτώμενος έχει θετική ή αρνητική στάση απέναντι σε ένα κόμμα, την ένταση αυτής της στάσης, καθώς και αν υπάρχει μόνο ένα κόμμα που συμπαθεί ή αν υπάρχουν περισσότερα κόμματα που αντιμετωπίζει θετικά.

Οι ερωτήσεις αυτές έχουν χρησιμοποιηθεί στο μοντέλο εκλογικής συμπεριφοράς των Rabinowitz και Macdonald⁵ (directional voting). Το σκεπτικό πάνω στο οποίο βασίζεται η χρήση των συγκεκριμένων ερωτήσεων στα μοντέλα εκλογικής συμπεριφοράς είναι ότι η αξιολόγηση των πολιτικών κομμάτων εκλαμβάνεται ως έκφραση της συνολικής εκλογικής επιρροής του κάθε κόμματος. Η υπόθεση πάνω στην οποία βασίζεται η χρήση αυτών των ερωτήσεων για την ανάλυση μοντέλων εκλογικής συμπεριφοράς είναι ότι οι ψηφοφόροι αξιολογούν όλα τα σημαντικά κόμματα και τελικά ψηφίζουν το πολιτικό κόμμα στο οποίο έχουν δώσει τη μεγαλύτερο βαθμό.

Συνεπώς οι αξιολογήσεις των πολιτικών κομμάτων συνδέονται στενά με την επιλογή ψήφου. Αν έχουμε στη διάθεσή μας την αξιολόγηση των κομμάτων από τους ψηφοφόρους, μπορούμε να εκτιμήσουμε με αρκετά μεγάλη ακρίβεια την εκλογική στάση τους. Παράλληλα, έχοντας στη διάθεσή μας αυτά τα δεδομένα μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τη διαδικασία με την οποία οι ψηφοφόροι αποφάσισαν την εκλογική τους στάση. Δηλαδή, δίνεται η δυνατότητα να κάνουμε αναλύσεις και να εξάγουμε συμπεράσματα που δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε αν το μόνο που είχαμε στη διάθεσή μας ήταν η τελική επιλογή ψήφου.

Στη μετεκλογική έρευνα του 2009⁶ περιλαμβάνεται η παρακάτω ερώτηση: "Θα ήθελα να μου πείτε τι πιστεύετε για κάθε ένα από τα πολιτικά κόμματα της χώρας μας. Για

---

⁵ Rabinowitz, G. and S.E. Macdonald (1989), A Directional Theory of Issue Voting, American Political Science Review, 83, σελ. 93–121.

⁶ Η εργασία βασίζεται σε δεδομένα που συγκεντρώθηκαν στα πλαίσια εκλογικών ερευνών που διεξήχθησαν από το 1985 μέχρι το 2009. Οι περισσότερες από αυτές τις έρευνες οργανώθηκαν από το ΕΚΚΕ και αποτελούν μέρος του ευρωπαϊκού προγράμματος "True European Voter" (<http://true->

να μου πείτε τη γνώμη σας χρησιμοποιήστε μια κλίμακα από το 0 ως το 10, όπου το 0 σημαίνει ότι «δεν συμπαθείτε καθόλου το συγκεκριμένο κόμμα» και το 10 σημαίνει ότι το « συμπαθείτε πάρα πολύ»⁷.

<< Πίνακας 1 >>

Στον Πίνακα 1 εμφανίζονται οι μέσες τιμές των απαντήσεων που έχουν δώσει οι ψηφοφόροι του κάθε κόμματος για το κόμμα τους αλλά και για κάθε ένα από τα άλλα κόμματα. Ο βαθμός του ΠΑΣΟΚ ανάμεσα στους ψηφοφόρους του είναι 8,14. Ο αμέσως υψηλότερος βαθμός αξιολόγησης του ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται ανάμεσα στους ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ (5,45). Αυτή η τοποθέτηση των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ σχεδόν στη μεσαία τιμή της κλίμακας, δηλώνει πως το ΠΑΣΟΚ τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή μπορεί να μην απολαμβάνει την υποστήριξη των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά δεν αντιμετωπίζεται ούτε εχθρικά, δηλαδή παρατηρείται μία στάση ανοχής απέναντι στη νέα κυβέρνηση. Σχεδόν η ίδια εικόνα ανοχής παρατηρείται και ανάμεσα στους ψηφοφόρους του ΛΑΟΣ με μέση τιμή συμπάθειας προς το ΠΑΣΟΚ ίση με 5,39. Ελαφρώς μικρότερη είναι η τιμή ανάμεσα στους ψηφοφόρους της ΝΔ (4,84), ενώ ο χαμηλότερος βαθμός αποδοχής του ΠΑΣΟΚ παρατηρείται ανάμεσα στους ψηφοφόρους του ΚΚΕ (4,29).

Η Νέα Δημοκρατία αξιολογείται θετικά από τους ψηφοφόρους της (7,82) αλλά και από τους ψηφοφόρους του ΛΑΟΣ (5,58), αλλά εμφανίζεται με αρνητική εικόνα στους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ (3,82) και ακόμα πιο αρνητική εικόνα στους ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ (3,23) και του ΚΚΕ (2,85).

Το ΚΚΕ αξιολογείται από τους ψηφοφόρους του με τον υψηλότερο βαθμό (8,49) από οποιοδήποτε άλλο κόμμα σε οποιαδήποτε υποομάδα ψηφοφόρων. Αυτό το στοιχείο δηλώνει τους ισχυρούς δεσμούς που έχει το ΚΚΕ με τους ψηφοφόρους του, γεγονός που προκύπτει και από τα μεγαλύτερα ποσοστά συσπείρωσης που συνήθως απολαμβάνει το ΚΚΕ σε σχέση με τα υπόλοιπα κόμματα. Οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ κρατούν μία ουδέτερη στάση απέναντι στο ΚΚΕ (5,43), ενώ η εικόνα του είναι

---

european-voter.eu). Τα δεδομένα του 2009 προέρχονται από τη συμμετοχή της Ελλάδας στο CSES (<http://cses.org/>) ένα διεθνές πρόγραμμα μετεκλογικών ερευνών στο οποίο συμμετέχουν ερευνητικές ομάδες από όλο τον κόσμο. Η συμμετοχή αυτή κατέστη δυνατή χάρη στην απόφαση της Γ.Σ. του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ να τη χρηματοδοτήσει.

⁷ Σε όλες τις υπόλοιπες εκλογικές έρευνες που περιλαμβάνονται στην παρούσα εργασία η κλίμακα μέτρησης συμπάθειας απέναντι στα κόμματα έχει ως κάτω άκρο την τιμή 1 αντί της τιμής 0. Για να είναι απολύτως συγκρίσιμα τα αποτελέσματα, οι δείκτες συμπάθειας της εκλογικής έρευνας του 2009 μετασχηματίστηκαν με τη βοήθεια του τύπου $NT=1+0,9*AT$, όπου NT είναι η νέα τιμή, AT είναι η αρχική τιμή και * συμβολίζει την πράξη του πολλαπλασιασμού.

αρνητική στους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ (3,69), της ΝΔ (3,55), και του ΛΑΟΣ (3,55).

Ο ΛΑΟΣ εμφανίζεται με θετική εικόνα στους ψηφοφόρους του (8,16), ελαφρώς αρνητική στους ψηφοφόρους της ΝΔ (4,68), αρνητική στους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ (3,03), ενώ τους χαμηλότερους βαθμούς συμπάθειας που εμφανίζει οποιοδήποτε κόμμα σε οποιαδήποτε ομάδα ψηφοφόρων τους παρατηρούμε στις στάσεις απέναντι στο ΛΑΟΣ των ψηφοφόρων του ΚΚΕ (2,12) και των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ (2,44).

Ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίζει τον πιο χαμηλό βαθμό συμπάθειας από τους ψηφοφόρους του (7,32). Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα που καταδεικνύουν τη χαλαρή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο ΣΥΡΙΖΑ και τους ψηφοφόρους του, η οποία προκύπτει και από τα χαμηλά ποσοστά συσπείρωσης και το μεγάλο ποσοστό ανανέωσης της εκλογικής βάσης του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ σχεδόν σε κάθε εκλογική αναμέτρηση. Ταξινομώντας σε φθίνουσα σειρά τον βαθμό συμπάθειας απέναντι στο ΣΥΡΙΖΑ, μετά τους ψηφοφόρους του, συναντούμε τους ψηφοφόρους του ΚΚΕ (4,67) του ΠΑΣΟΚ (4,06), της ΝΔ (3,32) και τέλος του ΛΑΟΣ (2,50).

Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ η χαμηλότερη τιμή του πίνακα (δηλαδή ο μεγαλύτερος βαθμός αντιπάθειας) παρατηρείται στην αξιολόγηση του ΛΑΟΣ από τους ψηφοφόρους του ΚΚΕ, η στάση αυτή δεν είναι αμοιβαία, δηλαδή το ΚΚΕ δεν προκαλεί ίδιας έντασης αρνητικά συναισθήματα στους ψηφοφόρους του ΛΑΟΣ. Η πιο έντονη αντιπαράθεση παρατηρείται ανάμεσα στο ΛΑΟΣ και το ΣΥΡΙΖΑ, η οποία ερμηνεύεται από τις τοποθετήσεις αυτών των δύο κομμάτων στα δύο άκρα του άξονα πολιτικού ανταγωνισμού που ορίζεται από το δίπολο του κοινωνικού φιλελευθερισμού με τον κοινωνικό συντηρητισμό⁸, αλλά και από τις διαφορετικές κοινωνικές αναφορές που έχουν, καθώς ο ΣΥΡΙΖΑ προσελκύει περισσότερο ψηφοφόρους με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα ενώ ο ΛΑΟΣ βρίσκεται πιο κοντά στην εργατική τάξη⁹.

<<Πίνακας 2>>

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σύγκριση των αξιολογήσεων που κάνουν οι ψηφοφόροι των κομμάτων για το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ το 2009 που κέρδισε τις

⁸ Ανδρεάδης, Ι., Τεπέρογλου, Ε. και Τσατσάνης, Μ., (2011), Η δομή του ιδεολογικού χώρου στην Ελλάδα: χαρτογράφηση των προτιμήσεων πολιτικής κομμάτων και ψηφοφόρων, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 38, σελ. 5-32.

⁹ Τεπέρογλου, Ε., Χατζηπαντελής, Θ. και Ανδρεάδης, Ι., (2010), Μελέτη διαιρετικών τομών εκλογέων και υποψηφίων στο εθνικό και ευρωπαϊκό δίπολο: συγκλίσεις και αποκλίσεις, *Επιστήμη και Κοινωνία* 2010, 25, σελ. 37-63.

εκλογές το ΠΑΣΟΚ με τις αντίστοιχες τιμές των εκλογών του 2004 που είχε κερδίσει η ΝΔ και παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Ένα σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει από τη σύγκριση αυτή είναι ότι οι ψηφοφόροι και των δύο μεγάλων κομμάτων το 2009 βαθμολογούν τα κόμματά τους χαμηλότερα από ότι τα είχαν βαθμολογήσει το 2004. Αυτή η παρατήρηση σε συνδυασμό με τη μείωση του αθροίσματος των ποσοστών αυτών των δύο κομμάτων από περίπου 86% στις εκλογές του 2004 σε περίπου 77% στις εκλογές του 2009 δείχνει ότι όχι μόνο υπάρχει πτώση της δύναμης του δικομματισμού αλλά και ότι όσοι διατήρησαν την επαφή, τη διατήρησαν με πιο χαλαρούς δεσμούς. Αυτό που οδηγεί το ΠΑΣΟΚ σε πολύ καλύτερη θέση από τη ΝΔ το 2009 είναι η σημαντική αύξηση που καταγράφει στην αξιολόγηση των ψηφοφόρων όλων των άλλων κομμάτων. Μπορεί η αύξηση συμπάθειας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ που καταγράφεται στους ψηφοφόρους του ΚΚΕ να είναι μικρή (από 3,86 σε 4,29) αλλά στους ψηφοφόρους ΝΔ (από 3,33 σε 4,84) και ΣΥΝ/ ΣΥΡΙΖΑ (από 4,07 σε 5,45) καταγράφεται αύξηση περίπου 1,5 μονάδας, ενώ οι ψηφοφόροι του ΛΑΟΣ μετακινούνται από μία καθαρά αρνητική στάση (3,48) σε μία στάση ανοχής απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (5,39). Αντίθετα η θετική αξιολόγηση της ΝΔ ανάμεσα στους ψηφοφόρους του ΛΑΟΣ από 6,42 το 2004 πέφτει στο 5,58 το 2009, με αποτέλεσμα οι ψηφοφόροι του ΛΑΟΣ το 2009 να έχουν σχεδόν την ίδια απόσταση από ΠΑΣΟΚ και ΝΔ. Τέλος, σημασία έχει και η σειρά των ψηφοφόρων των κομμάτων όταν ταξινομούνται κατά τον βαθμό συμπάθειας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ. Το 2004 η σειρά αυτή είναι ΣΥΝ, ΚΚΕ, ΛΑΟΣ, ΝΔ. Η σειρά αυτή υποδηλώνει ότι το 2004 το ΠΑΣΟΚ ήταν πιο συμπαθές στους ψηφοφόρους των αριστερών κομμάτων από ότι στους ψηφοφόρους των δεξιών κομμάτων. Το 2009 η αντίστοιχη σειρά των κομμάτων είναι ΣΥΡΙΖΑ, ΛΑΟΣ, ΝΔ, ΚΚΕ. Αυτή η ταξινόμηση προέκυψε εξαιτίας της πολύ μεγαλύτερης βελτίωσης της εικόνας του ΠΑΣΟΚ στους ψηφοφόρους του ΛΑΟΣ και της ΝΔ σε σχέση με τη μικρή βελτίωση στους ψηφοφόρους του ΚΚΕ.

Διαχρονική εξέλιξη της στάσης των πολιτών απέναντι στα κόμματα

Ο περιορισμένος χώρος της παρούσας εργασίας δεν επιτρέπει τη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης της στάσης των πολιτών απέναντι στο κόμματα ανά ομάδα ψηφοφόρων. Για αυτό για τη διαχρονική ανάλυση ο δείκτης που χρησιμοποιείται για κάθε κόμμα είναι η γενική μέση τιμή της στάσης όλων των πολιτών σε κάθε χρονικό σημείο. Αυτή η γενική μέση τιμή διαμορφώνεται όχι μόνο από τις απαντήσεις των ψηφοφόρων του κόμματος, αλλά και από τις απαντήσεις των ψηφοφόρων των άλλων κομμάτων. Για να έχει ένα κόμμα υψηλή γενική μέση τιμή δεν αρκεί να έχει την

απόλυτη αποδοχή των ψηφοφόρων του. Πρέπει η πλειοψηφία των ψηφοφόρων να αντιμετωπίζει τις θέσεις του θετικά ή το λιγότερο να επιδεικνύει ανοχή απέναντι τους.

<<Διάγραμμα 1>>

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της στάσης του συνόλου των ψηφοφόρων απέναντι στα πολιτικά κόμματα. Στις εκλογές του 2009 το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται με το μεγαλύτερο δείκτη συμπάθειας (5,95) ανάμεσα σε όλα τα πολιτικά κόμματα. Είναι μάλιστα η υψηλότερη τιμή που εμφανίζει το ΠΑΣΟΚ από το 1985 που είχε δείκτη συμπάθειας 6,94. Διαχρονικά το ΠΑΣΟΚ εμφανίζει μεγαλύτερο δείκτη συμπάθειας από τη Νέα Δημοκρατία στις περισσότερες από τις εκλογικές έρευνες στις οποίες συμπεριλαμβάνεται δείκτης συμπάθειας των κομμάτων¹⁰. Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμα και στην έρευνα των εκλογών του 2004 που κέρδισε η ΝΔ, ο δείκτης συμπάθειας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (5,53) είναι λίγο μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο δείκτη για τη ΝΔ (5,31). Εξαιρεση αποτελεί η περίοδος των τριών συνεχόμενων εκλογικών αναμετρήσεων από τον Ιούνιο του 1989 μέχρι τον Απρίλιο του 1990, όπου η ΝΔ εμφανίζει υψηλότερους δείκτες συμπάθειας από το ΠΑΣΟΚ, το οποίο όμως ακόμη και σε αυτήν την περίοδο εμφανίζεται με δείκτη συμπάθειας που δεν πέφτει κάτω του 5. Η μοναδική τιμή κάτω του 5 για το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται το 1996 (4,86). Για τη ΝΔ η χειρότερη καταγραφή είναι το 1985 (4,14) όπου εμφανίζεται πίσω από το ΠΑΣΟΚ αλλά και από το ΚΚΕ, δηλαδή στην τρίτη θέση της σειράς κατάταξης που προκύπτει από την ταξινόμηση των βαθμών συμπάθειας σε φθίνουσα σειρά. Από τη διαχρονική μελέτη των στάσεων των πολιτών απέναντι στα δύο κόμματα που κυβέρνησαν την Ελλάδα στην υπό μελέτη περίοδο, προκύπτει ότι ο βαθμός συμπάθειας του κόμματος που κυβερνά μειώνεται. Αξιοσημείωτη εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα είναι το ΠΑΣΟΚ στην χρονική περίοδο από το 1996 μέχρι το 2004. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι σε αυτήν την περίοδο αυξάνεται ο βαθμός συμπάθειας για όλα τα κόμματα. Άρα η αύξηση της συμπάθειας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ παρά τα 8 χρόνια συνεχόμενης διακυβέρνησης που ασφαλώς έχουν πολιτικό κόστος, εν μέρει οφείλεται και στη γενικότερη βελτίωση του κλίματος στη χώρα με την οικονομία να κινείται σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης και την Ελλάδα να βρίσκεται στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος (τότε με θετικό τρόπο) εξαιτίας της διεξαγωγής των ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα.

---

¹⁰ Στις εκλογικές έρευνες του 2000 και του 2007 δεν υπάρχουν οι σχετικές ερωτήσεις

Ο δείκτης συμπάθειας απέναντι στο ΚΚΕ από το 1993 που εμφανίζεται με την ελάχιστη καταγεγραμμένη τιμή (3,14) μέχρι το 2009 (που κατορθώνει να αγγίξει την τιμή 4) παρουσιάζει μία συνεχή ανοδική τάση. Το 1993 είναι η χρονιά που έχει καταγραφεί και η ελάχιστη τιμή του δείκτη συμπάθειας απέναντι στο Συνασπισμό (3,43). Αν θεωρήσουμε ότι ο ΣΥΡΙΖΑ του 2009 είναι η συνέχεια του Συνασπισμού του 1993, τότε μπορούν να διατυπωθούν οι παρακάτω παρατηρήσεις. Ο ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ καταγράφει μία σημαντική πτώση το 2009 (δείκτης συμπάθειας 3,86) σε σχέση με το 2004 (δείκτης συμπάθειας 4,20). Το 2009 είναι η πρώτη φορά από το 1993 που ο ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ εμφανίζεται με μικρότερο δείκτη συμπάθειας από το δείκτη συμπάθειας απέναντι στο ΚΚΕ. Έτσι όσον αφορά στο δείκτη συμπάθειας το 2009, ο ΣΥΡΙΖΑ έρχεται τέταρτος μεταξύ των πέντε κομμάτων της Βουλής και μάλιστα με μικρή απόσταση από το πέμπτο (ΛΑΟΣ: 3,72).

Ο μεγαλύτερος δείκτης συμπάθειας στο χώρο της Αριστεράς εμφανίζεται απέναντι στον Συνασπισμό Κ.Κ.Ε. και Ε.ΑΡ. (5,27) στην προεκλογική έρευνα που διεξήχθη τον Οκτώβριο του 1989. Σε αυτή τη μέτρηση ο Συνασπισμός εμφανίζεται με μεγαλύτερο δείκτη συμπάθειας από το ΠΑΣΟΚ (5,04) και αρκετά κοντά στην πρώτη ΝΔ (5,51). Μετά τη συμμετοχή στην οικουμενική κυβέρνηση ο δείκτης συμπάθειας απέναντι στο Συνασπισμό ελαττώνεται και καταλήγει κάτω από το δείκτη συμπάθειας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (4,72 και 5,00 αντίστοιχα).

Στάση των πολιτών απέναντι στους πολιτικούς ηγέτες

Με την αυξανόμενη σημασία των μέσων μαζικής επικοινωνίας στη διεξαγωγή του πολιτικού ανταγωνισμού, την επικέντρωση της προσοχής πάνω στους ηγέτες των πολιτικών κομμάτων, τη διοργάνωση τηλεμαχιών (debate) και την αναγωγή σε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της προεκλογικής περιόδου, αυξήθηκε ο ρόλος που παίζει στην επιλογή ψήφου των πολιτών, η άποψη τους για τους ηγέτες των πολιτικών κομμάτων.¹¹ Για το λόγο αυτό, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να μελετηθεί η διαχρονική στάση των πολιτών απέναντι στους πολιτικούς αρχηγούς στην υπό μελέτη χρονική περίοδο.

Η στάση απέναντι στην ηγεσία ενός κόμματος σχετίζεται με τη στάση απέναντι στο κόμμα, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτή. Για παράδειγμα, από τη μετεκλογική έρευνα του 2009 προκύπτει ότι ανάμεσα στις αξιολογήσεις των κομμάτων και των προσώπων

---

¹¹ Aarts, K., Blais, A., and Schmitt H. (επιμ) (2011) Political Leaders and Democratic Elections, Oxford University Press, Oxford και Evans, G., Andersen, R. (2005) The Impact of Party Leaders: How Blair Lost Labour Votes Parliamentary Affairs, 58(4), σελ. 828.

που βρίσκονται στην ηγεσία των κομμάτων οι συντελεστές γραμμικής συσχέτισης είναι για το ΠΑΣΟΚ: 0,832, για τη ΝΔ: 0,615 για το ΚΚΕ: 0,743, για το ΛΑΟΣ: 0,806 και για το ΣΥΡΙΖΑ: 0,783. Η μη ταύτιση του βαθμού συμπάθειας προς το κόμμα με το βαθμό συμπάθειας προς τον ηγέτη μπορεί να γίνει αντιληπτή από την παρατήρηση των διαφορών των μέσων τιμών του Καραμανλή και της ΝΔ στους ψηφοφόρους κάθε κόμματος. Στους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ η μέση τιμή του Καραμανλή είναι ίση με 5,67 δηλαδή μεγαλύτερη από τη μέση τιμή της ΝΔ κατά 1,86 μονάδες. Θετική είναι η διαφορά υπέρ του Καραμανλή και στους ψηφοφόρους του ΚΚΕ (3,68: αύξηση 0,83), του ΛΑΟΣ (6,59: αύξηση 1,01) και του ΣΥΡΙΖΑ (4,08: αύξηση 0,85). Αντίθετα, στους ψηφοφόρους της ΝΔ η διαφορά είναι αρνητική (7,55: μείωση 0,27), δηλαδή η συμπάθεια για τον Καραμανλή είναι χαμηλότερη από την συμπάθεια για τη ΝΔ, καθώς οι ψηφοφόροι της ΝΔ φαίνεται να χρεώνουν στον απερχόμενο ηγέτη της ΝΔ ένα σημαντικό μερίδιο της εκλογικής ήττας.

<< Διάγραμμα 2 >>

Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του βαθμού συμπάθειας απέναντι στα πρόσωπα που ηγούνται ή ηγήθηκαν των πολιτικών κομμάτων στη χρονική περίοδο από το 1985 μέχρι το 2009. Την υψηλότερη τιμή σημειώνει ο Ανδρέας Παπανδρέου το 1985 (7,32), ο οποίος στις εκλογικές έρευνες των ετών 1989-1990 εμφανίζεται με σημαντικά χαμηλότερες τιμές (λίγο μεγαλύτερες του 5), ενώ ακολουθεί ο Γιώργος Παπανδρέου με δείκτη συμπάθειας 6,49 το 2004 και 6,38 το 2009. Ο Κώστας Σημίτης το 1996 έχει δείκτη συμπάθειας 5,45.

Από τους προέδρους της ΝΔ τον υψηλότερο βαθμό συμπάθειας εμφανίζει ο Κώστας Καραμανλής το 2004 (6,07), που το 2009 εμφανίζει μικρή μείωση (5,88). Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης εμφανίζεται με τιμές που κυμαίνονται από 4,02 μέχρι 5,38. Αξιοσημείωτο είναι ότι στις τρεις εκλογικές έρευνες των ετών 1989-1990, ο βαθμός συμπάθειας απέναντι στο Μητσοτάκη είναι στα ίδια επίπεδα με το βαθμό συμπάθειας απέναντι στον Ανδρέα Παπανδρέου και μάλιστα στις δύο από τις τρεις έρευνες εμφανίζεται (έστω και με μικρή διαφορά) να ακολουθεί δεύτερος πίσω από τον Παπανδρέου. Τέλος, το 1996 ο Μιλτιάδης Έβερτ καταγράφει το δεύτερο χαμηλότερο δείκτη συμπάθειας (4,49) που είχε πρόεδρος της ΝΔ μετά το 1985, όταν ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης σημείωσε την ελάχιστη τιμή (4,02). Το 1996 ο Σημίτης έχει διαφορά περίπου μίας μονάδας από τον Έβερτ, ενώ το 2004 υπερέρχει ο Γιώργος Παπανδρέου του Κώστα Καραμανλή αλλά η διαφορά τους είναι μικρότερη της μισής μονάδας.

Στο ΚΚΕ η Αλέκα Παπαρήγα εμφανίζεται με τιμές που ξεκινούν το 1996 από 3,38 και αυξάνονται μέχρι 4,07 (το 2009) αλλά δεν φτάνουν τους δείκτες συμπάθειας του Χαρίλαου Φλωράκη, ο οποίος είτε ως γενικός γραμματέας του ΚΚΕ, είτε ως πρόεδρος του Συνασπισμού Κ.Κ.Ε. και Ε.ΑΡ. καταγράφει δείκτες συμπάθειας από 4,51 μέχρι 5,18.

Για την ηγεσία του Συνασπισμού ο υψηλότερος βαθμός συμπάθειας καταγράφεται το 1996, όταν ο Νίκος Κωνσταντόπουλος με τιμή 5,04 κατατάσσεται δεύτερος αφήνοντας πίσω του Παπαρήγα και Έβερτ. Ο Αλέξης Τσίπρας το 2009 εμφανίζεται με δείκτη συμπάθειας που δεν ξεπερνά το 4,30 και αποτελεί την ελάχιστη τιμή που καταγράφεται για την ηγεσία του Συνασπισμού. Ο Λεωνίδας Κύρκος είτε ως γραμματέας του Συνασπισμού Κ.Κ.Ε. και Ε.Α.Ρ. (έρευνες 1989-1990) είτε ως πρόεδρος του Κ.Κ.Ε. εσωτερικού (έρευνα 1985) εμφανίζεται με δείκτες συμπάθειας από 4,31 μέχρι 4,92.

Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία

Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάστηκε ο βαθμός συμπάθειας των πολιτών για τα πολιτικά κόμματα ή για τα ηγετικά στελέχη των κομμάτων. Σε αυτήν την ενότητα τίθεται το ερώτημα αν οι κομματικές προτιμήσεις επηρεάζουν τη γενικότερη στάση των πολιτών απέναντι στο πολιτικό σύστημα, όπως για παράδειγμα την ικανοποίηση των πολιτών από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία. Επίσης γίνεται διερεύνηση και άλλων παραγόντων που μπορεί να επηρεάζουν τη στάση των πολιτών απέναντι στο πολιτικό σύστημα.

Τα ερωτηματολόγια των εκλογικών ερευνών 1993, 1996, 2000, 2004 και 2009 περιέχουν την παρακάτω ερώτηση: «Συνολικά, είστε πολύ ικανοποιημένος-η, αρκετά/σχετικά ικανοποιημένος-η, λίγο/όχι και τόσο ικανοποιημένος-η ή καθόλου ικανοποιημένος-η από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα;»

Στη διεθνή βιβλιογραφία συνήθως το άθροισμα των ποσοστών των πολιτών που απαντούν ότι είναι πολύ ή αρκετά ικανοποιημένοι από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στη χώρα χρησιμοποιείται ως δείκτης υποστήριξης του πολιτικού συστήματος. Η διαχρονική εξέλιξη αυτού του δείκτη από το 1993 μέχρι το 2009 παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3¹². Ο δείκτης το 1993 και το 1996 κυμαίνεται γύρω στο 30% ενώ το 2000 και το 2004 μετά από συνεχόμενα έτη με θετικούς ρυθμούς

---

¹² Πριν από το 1993 οι εκλογικές έρευνες συμπεριλαμβάνουν σχετικές ερωτήσεις αλλά η διατύπωση είναι διαφορετική με αποτέλεσμα τα στοιχεία να μην είναι άμεσα συγκρίσιμα.

ανάπτυξης του ΑΕΠ ο δείκτης αυξάνεται με τιμές άνω του 40% ενώ στη μετεκλογική έρευνα του 2009 μετά από δύο χρόνια οικονομικής ύφεσης (2008: -0,14%, 2009: -3,26%) ο δείκτης πέφτει δραματικά στο 24,1%. Συνεπώς τα διαχρονικά στοιχεία στην Ελλάδα φαίνεται να επιβεβαιώνουν την υπόθεση της σχέσης ανάμεσα στην ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στη χώρα και την οικονομική κατάσταση της χώρας.

Η υπόθεση ότι οι ηττημένοι των εκλογών είναι λιγότερο ικανοποιημένοι από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία μπορεί να ελεγχθεί μελετώντας την κατανομή των απαντήσεων ξεχωριστά για τους ψηφοφόρους της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ¹³. Από τα δεδομένα του 2009 προκύπτει ότι περίπου 4 στους 10 ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ θεωρούν ικανοποιητικό (πολύ ή αρκετά) τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα. Ανάμεσα στους ψηφοφόρους της ΝΔ μόνο 1 στους 4 εμφανίζεται με θετική στάση. Αυτή η διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες πολιτών έχει σχέση με το αποτέλεσμα των εκλογών. Στην εκλογική έρευνα του 2004 η ερώτηση διατυπώθηκε στο προεκλογικό κομμάτι της έρευνας και ενώ οι ψηφοφόροι της ΝΔ δεν ξέρουν ακόμα το νικηφόρο για αυτούς αποτέλεσμα των εκλογών, εμφανίζονται σχεδόν το ίδιο ικανοποιημένοι με τους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ (περίπου 7 στους 10).

Πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της επίδρασης του εκλογικού αποτελέσματος στην ικανοποίηση των ψηφοφόρων των δύο μεγάλων κομμάτων από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία, αποτελεί η σύγκριση των απαντήσεων που δόθηκαν στο υπό μελέτη ερώτημα σε δύο έρευνες που διεξήχθησαν στο πλαίσιο της σειράς ερευνών Ευρωβαρόμετρο το 1990. Η πρώτη έρευνα ολοκληρώθηκε δύο μέρες πριν από τις εκλογές που διεξήχθησαν την Κυριακή 8 Απριλίου 1990 (η τρίτη μέσα σε λιγότερο από ένα χρόνο). Οι Δεμερτζής και Καφετζής παρατηρούν ότι σε αυτό το χρονικό σημείο ο δείκτης ικανοποίησης από τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος μειώνεται αισθητά και εντάσσουν αυτήν την παρατήρηση σε μία γενικότερη εικόνα πολιτικής αποξένωσης και πολιτικού κυνισμού από την πλευρά

---

¹³ Διαφορά ικανοποίησης από τη δημοκρατία ανάμεσα σε νικητές και ηττημένους των εκλογών έχει διαπιστωθεί ακόμα και για τους υποψήφιους βουλευτές ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, βλ. Andreadis I., (2011), A comparison of voters and party elites: evidence from political surveys in Greece, *1st Annual General Conference of the European Political Science Association*, June 16-18 2011, Guinness Storehouse Conference Centre, Dublin, Ireland και Andreadis, I. (2012), Satisfaction with Democracy among Candidates: The Impact of the Electoral Outcome, *The Comparative Analysis of Political Attitudes and Behaviours of Candidates Standing for Office in National Parliament Elections*, 2nd Plenary Conference of the CCS, MZES, University of Mannheim, 27 – 29 January 2012.

των ψηφοφόρων ανεξάρτητα από την κομματική τους ένταξη¹⁴. Η ανεξαρτησία από την κομματική ένταξη δεν επιβεβαιώνεται από τα δεδομένα, αφού στην πρώτη έρευνα ο δείκτης ικανοποίησης είναι περίπου στο 52% για τους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ και 24% για τους ψηφοφόρους της ΝΔ. Η δεύτερη έρευνα ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 1990 με τη Νέα Δημοκρατία να βρίσκεται στην Κυβέρνηση. Μέσα σε 8 μήνες η εικόνα αντιστρέφεται πλήρως και ο δείκτης ικανοποίησης είναι 26% για τους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ και 70% για τους ψηφοφόρους της ΝΔ (Πίνακας 3). Τελευταία υπόθεση που ελέγχεται σε αυτήν την ενότητα είναι η υπόθεση της ύπαρξης σχέσης ανάμεσα στην συμπάθεια για το κόμμα που κυβερνά και ικανοποίηση από τη δημοκρατία. Κίνητρο για τον έλεγχο αυτής της υπόθεσης αποτελεί η ταυτόχρονη παρατήρηση της διαχρονικής εξέλιξης των δύο μεταβλητών σε συνδυασμό με την εξέταση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας της χώρας στην ίδια χρονική περίοδο. Πιο συγκεκριμένα το ποσοστό των πολιτών που είναι ικανοποιημένοι από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία από 33,4% το 1993 και ενώ μέχρι το 1996 μεσολαμβάνουν τρία χρόνια με θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας (1994: 2%, 1995: 2,1%, 1996: 2.4%), το αντίστοιχο ποσοστό πέφτει 27,7%. Παράλληλα η συμπάθεια απέναντι στο ΠΑΣΟΚ που βρίσκεται στην κυβέρνηση μειώνεται από 5,59 σε 4,86 και οφείλεται κυρίως σε μείωση της συμπάθειας εκ μέρους των ψηφοφόρων των κομμάτων που βρίσκονται στην αντιπολίτευση. Έτσι τίθεται το ερώτημα αν η μείωση του δείκτη συμπάθειας ή της ανοχής απέναντι στο κόμμα που κυβερνά από τους ψηφοφόρους των κομμάτων της αντιπολίτευσης έχει ως συνέπεια την μείωση του δείκτη ικανοποίησης από τη δημοκρατία.

<< Πίνακας 4 >>

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζεται η στάση των ψηφοφόρων των κομμάτων της αντιπολίτευσης του 2009. Ανάμεσα σε αυτούς που συμπαθούν το ΠΑΣΟΚ το ποσοστό αυτών που είναι ικανοποιημένοι ανέρχεται στο 24,5% και είναι ίσο με το ποσοστό αυτών που δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι. Ανάμεσα σε αυτούς που αντιπαθούν το ΠΑΣΟΚ, το ποσοστό των ικανοποιημένων πέφτει στο 12% ενώ το ποσοστό αυτών που δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι εκτινάσσεται στο 47,2%. Συνεπώς φαίνεται να υπάρχει μία ισχυρή σχέση ανάμεσα στη στάση των ψηφοφόρων

---

¹⁴ Δεμερτζής, Ν., και Καφετζής, Π., (1996), Πολιτικός Κυνισμός, Πολιτική Αλλοτρίωση και ΜΜΕ: Η Περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, στο: Χρ. Λυριντζής- Ηλ. Νικολακόπουλος- Δ. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1996), σελ. 193.

της αντιπολίτευσης απέναντι στο κυβερνών κόμμα και στην άποψή τους για τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στη χώρα.

Συμπεράσματα

Το σημαντικότερο συμπέρασμα της παρούσας εργασίας είναι ότι η ικανοποίηση των πολιτών από τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στην Ελλάδα μειώνεται όταν η οικονομική κατάσταση χειροτερεύει. Η μείωση αυτή είναι μεγαλύτερη στους ηττημένους των εκλογών και γίνεται ακόμη μεγαλύτερη στην μερίδα των ηττημένων που αντιπαθούν περισσότερο το κόμμα που βρίσκεται στην κυβέρνηση.

Το πρωθυπουργοκεντρικό, δικομματικό πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα από το 1985 μέχρι το 2009 ευνοούσε το σχηματισμό μονοκομματικών κυβερνήσεων, στις οποίες μάλιστα έδινε μεγάλη εξουσία χωρίς την ύπαρξη σημαντικών θεσμών ελέγχου που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αντίβαρο. Αυτό το μοντέλο εξουσίας θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε έντονη δυσαρέσκεια και δυναμικές αντιδράσεις από την πλευρά των υποστηρικτών των κομμάτων που έχασαν τις εκλογές. Αυτό δεν συνέβη στην περίοδο από το 1985 μέχρι το 2009 γιατί όπως δείχνουν τα ευρήματα της παρούσας εργασίας το πολιτικό κόμμα που κέρδιζε τις εκάστοτε εκλογές εμφανιζόταν με υψηλό γενικό δείκτη συμπάθειας.

Μετά το 2009 το πολιτικό σύστημα πέρασε σε μία δύσκολη χρονική περίοδο. Η οικονομική κρίση οδηγεί σε μείωση του βαθμού ικανοποίησης από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στη χώρα. Αν σε αυτό προστεθεί η αυξημένη δυσαρέσκεια των πολιτών που ψήφισαν κόμματα που δεν συμμετέχουν στην κυβέρνηση, το κλίμα επιβαρύνεται περισσότερο. Αν μάλιστα το κόμμα ή τα κόμματα που βρίσκονται στην κυβέρνηση δεν απολαμβάνουν τη συμπάθεια ή τουλάχιστον την ανοχή του ψηφοφόρων των κομμάτων της αντιπολίτευσης, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της δυσαρέσκειας τους. Τα ευρήματα της παρούσας εργασίας δηλώνουν την ανάγκη για κυβερνήσεις συνεργασίας που να εκπροσωπούν όσο το δυνατό μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και την ανάγκη υιοθέτησης μία ήρεμης πολιτικής αντιπαράθεσης που δεν θα προκαλεί έντονα συναισθήματα στους ψηφοφόρους των άλλων κομμάτων. Τα πολιτικά κόμματα της χώρας πρέπει να κατανοήσουν ότι σε δύσκολες περιόδους, όπως η σημερινή της οικονομικής αλλά και πολιτικής κρίσης, απαιτείται να προσεγγίζουν τα θέματα πολιτικού ανταγωνισμού με κουλτούρα συνεργασίας και όχι με τακτικές περιχαράκωσης της κομματικής βάσης και κινήσεις που αποσκοπούν μόνο στη μεγιστοποίηση της εκλογικής δύναμης αλλά ταυτόχρονα

βλάπτουν το σύνολο του πολιτικού συστήματος. Δυστυχώς η συναίνεση ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα της Ελλάδας φαίνεται να είναι πιο δύσκολη από ότι σε άλλες χώρες¹⁵.

Όπως έγινε φανερό από τα παραπάνω, η διαχρονική παρατήρηση της στάσης των πολιτών απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς μας βοηθά να καταλάβουμε καλύτερα τους μηχανισμούς που διαμορφώνουν τις απόψεις και τις συμπεριφορές των πολιτών. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες κρίσης του πολιτικού συστήματος είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν διαθέσιμα τα σχετικά δεδομένα. Για παράδειγμα, το 2009 ο δείκτης συμπάθειας απέναντι στο ΣΥΡΙΖΑ ήταν πολύ χαμηλά. Πόσο έχει αυξηθεί σήμερα; Πως αντιμετωπίζουν το κάθε κόμμα οι ψηφοφόροι των άλλων κομμάτων; Υπάρχει κόμμα σήμερα με υψηλό γενικό δείκτη συμπάθειας έτσι ώστε να μπορεί να κυβερνήσει μόνο του; Αυτά τα ερωτήματα και πολύ περισσότερα θα μπορέσουν να απαντηθούν αν βρεθεί τρόπος χρηματοδότησης της εκλογικής έρευνας του 2012.

---

¹⁵ Teperoglou E. and I. Andreadis, (2012), Consensus or conflict among Greek and Portuguese political elites during the financial crisis: a matter of ideology? *The Comparative Analysis of Political Attitudes and Behaviours of Candidates Standing for Office in National Parliament Elections*, 2nd Plenary Conference of the CCS, MZES, University of Mannheim, 27 – 29 January 2012

Πίνακες

Πίνακας 1 Βαθμός συμπάθειας των κομμάτων ανά ομάδα ψηφοφόρων το 2009

	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΛΑΟΣ	ΣΥΡΙΖΑ
Ψηφοφόροι ΠΑΣΟΚ	8,14	3,82	3,69	3,03	4,06
Ψηφοφόροι ΝΔ	4,84	7,82	3,55	4,68	3,32
Ψηφοφόροι ΚΚΕ	4,29	2,85	8,49	2,12	4,67
Ψηφοφόροι ΛΑΟΣ	5,39	5,58	3,55	8,16	2,50
Ψηφοφόροι ΣΥΡΙΖΑ	5,45	3,23	5,43	2,44	7,32

Πίνακας 2 Βαθμός συμπάθειας ΠΑΣΟΚ και ΝΔ ανά ομάδα ψηφοφόρων το 2004

	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ
Ψηφοφόροι ΠΑΣΟΚ	8,44	3,71
Ψηφοφόροι ΝΔ	3,33	8,10
Ψηφοφόροι ΚΚΕ	3,86	2,64
Ψηφοφόροι ΛΑΟΣ	3,48	6,42
Ψηφοφόροι ΣΥΝ	4,07	3,50

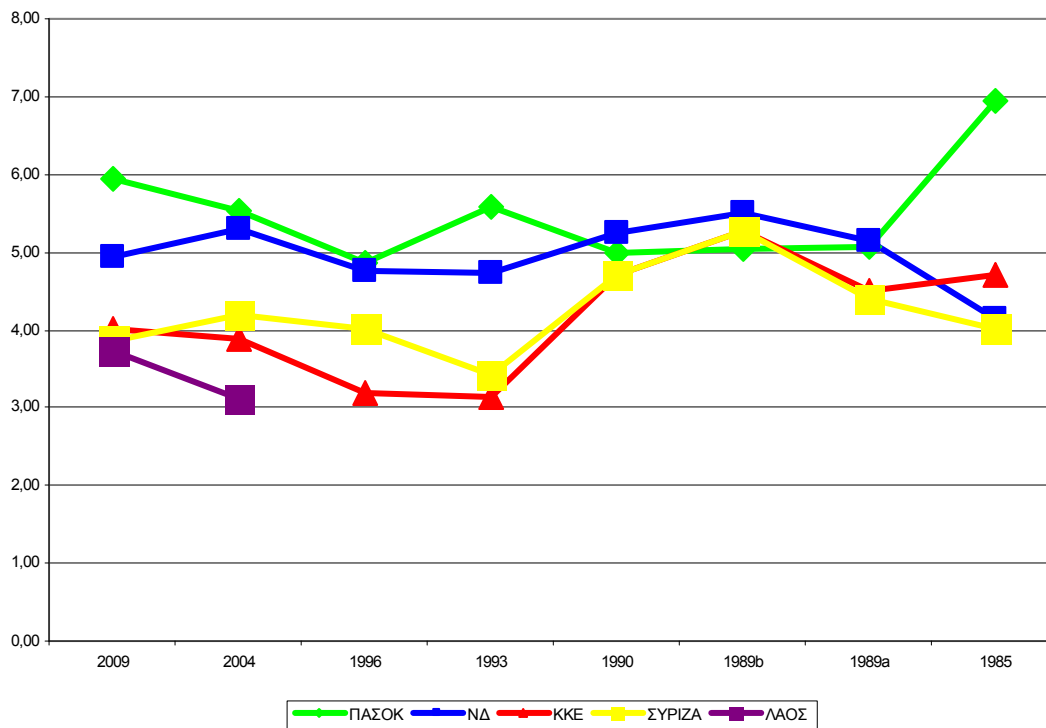
Πίνακας 3 Μεταβολή στάσης λόγω του εκλογικού αποτελέσματος

	Ικανοποίηση από τη Δημοκρατία			
	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Ψηφοφόροι ΠΑΣΟΚ 3/1990	16%	36%	26%	22%
Ψηφοφόροι ΝΔ 3/1990	3%	21%	27%	49%
Ψηφοφόροι ΠΑΣΟΚ 11/1990	4%	22%	42%	33%
Ψηφοφόροι ΝΔ 11/1990	17%	53%	24%	6%

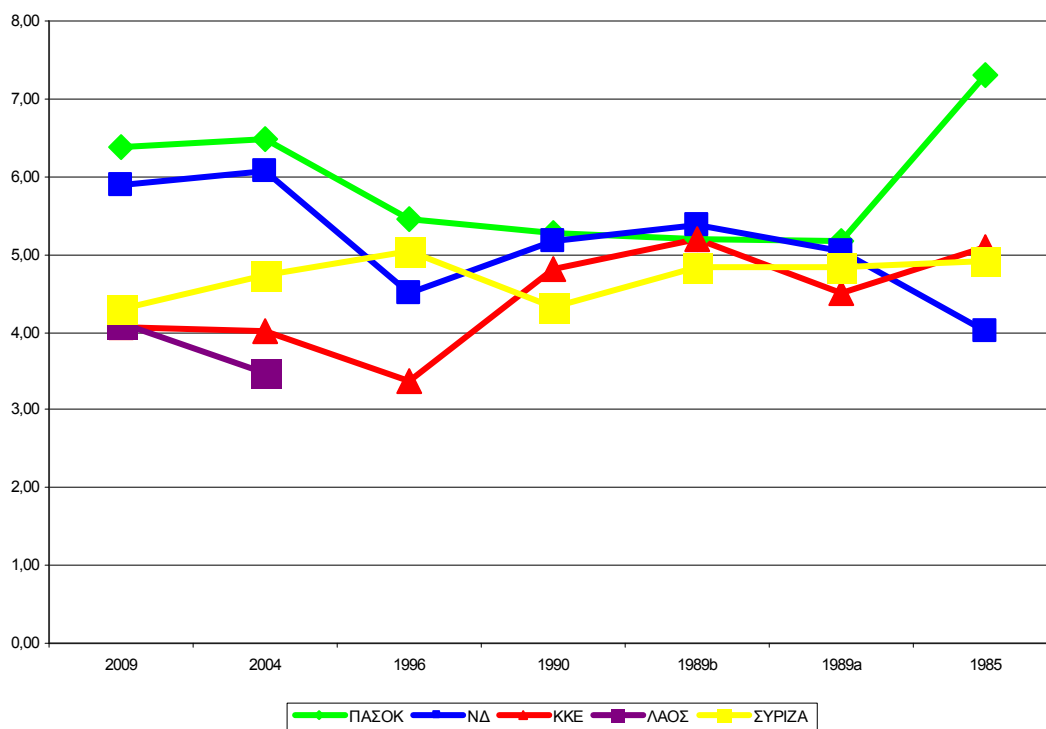
Πίνακας 4 Στάση των ψηφοφόρων της αντιπολίτευσης απέναντι στο κυβερνών κόμμα και ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στη χώρα

	Πολύ ή αρκετά ικανοποιημένοι		Λίγο ικανοποιημένοι		Καθόλου ικανοποιημένοι	
Αντιπάθεια	12,0%		40,8%		47,2%	
Ουδέτερη στάση	20,3%		48,4%		31,4%	
Συμπάθεια	24,5%		50,9%		24,5%	

Διαγράμματα

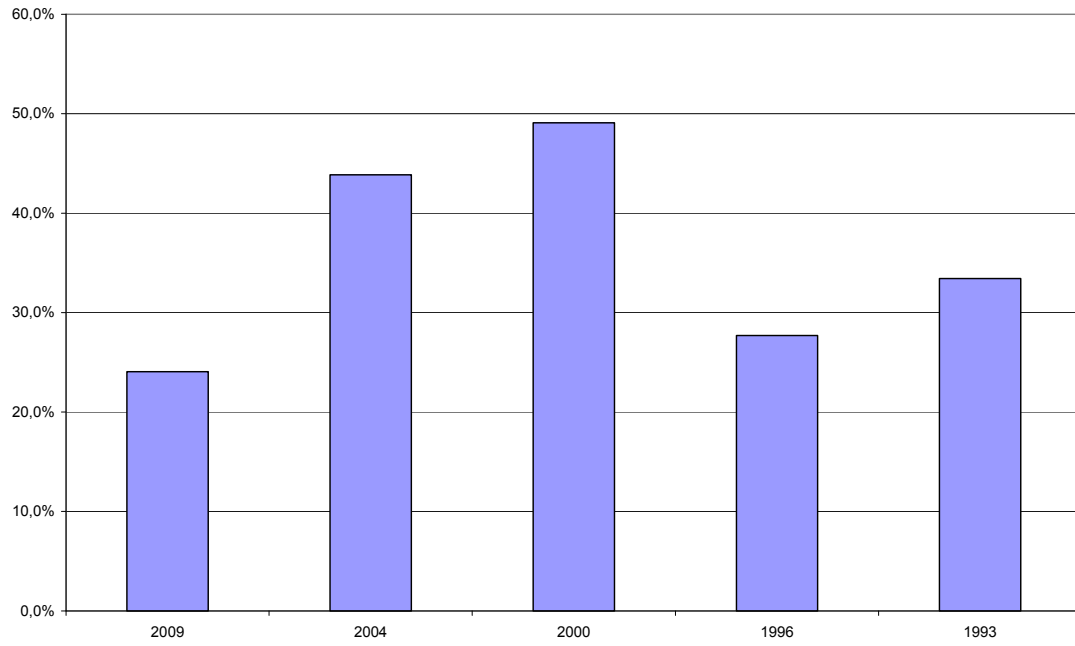

Διάγραμμα 1 Βαθμός συμπάθειας απέναντι στα πολιτικά κόμματα (1985-2009)

Διάγραμμα 2 Βαθμός συμπάθειας απέναντι στους πολιτικά ηγέτες (1985-2009)

Διάγραμμα 3 Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία